

<https://doi.org/10.70972/gad.1584971>

Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 13 Kasım 2024

Makale Kabul Tarihi: 28 Kasım 2024

Yazar Bilgileri:

Gülbahar ARSLAN ELNASHARTY

Başkent Üniversitesi

elnasharty.g@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0112-887X

İsmail EROL

Başkent Üniversitesi

ierol@baskent.edu.t

ORCID: 0000-0003-3327-7068

Özet

Arka Plan: İnsani yardım operasyonları; acil, ani ve ciddi bir olay ya da zararı gidermek, hayata, sağlığa, mülke yönelik yakın bir tehlikeyi önlemek amacıyla acil eylem gerektiren durumlara ilişkin faaliyetleri içermektedir. Acil durum hizmetleri ve kullanılan prosedürler; olayın algılanabilme, yönetilebilme, kabiliyet ya da yetkililerine göre değişim göstermekte veya sorumlu kurumlar ve yetkililerce belirlenmektedir. Dünya genelinde doğal nedenlerden kaynaklı afetler, felaketler veya insan kaynaklı savaş, iç çatışma durumları devlet ve/veya dışı silahlı grupların dâhil olduğu durumlar; insani yardım operasyonlarının ve programlarının ivedilikle gerçekleştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Amaç: Kriz ve acil durumlarda insani yardım program ve döngülerine ilişkin, insani yardım aktörlerinin misyon ve stratejileri, “insani yardım operasyonları ve insani yardım programları döngüsünün planlanması, uygulanması, işleyiş süreci ve yardımcı mekanizmalarına ilişkin mevcut araştırma bulgularının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu çalışmayla gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda acil durum ve kriz anlarının temel özelliklerini; kayıp ve hasara yol açmaları, dış yardım, çoklu paydaşların katılımı ve reaktif/proaktif yaklaşımları gerektirdikleri ortaya konulmaya çalışılmış ve geleceğe ilişkin olası araştırma fırsatları sergilenmesi planlanmıştır.

Yöntem: Bu çalışmada; yöntem olarak mevcut literatür incelenmiştir. Bu çalışmayla gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda acil durum ve kriz anlarının temel özelliklerini; kayıp ve hasara yol açmaları, dış yardım, çoklu paydaşların katılımı ve reaktif/proaktif yaklaşımları gerektirdikleri ortaya konulmaya çalışılmış ve geleceğe ilişkin olası araştırma fırsatları sergilenmesi planlanmıştır.

*Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program
ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme*

Bulgular: Bu çalışmada gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda afetlerin temel özelliklerinin; ani olmaları, öngörülememeleri, kayıp ve hasara yol açmaları, dış yardım, çoklu paydaşların katılımı ve reaktif/proaktif yaklaşımları gerektirdikleri ortaya koyulmuştur.

Sonuç: Literatür kapsamında kriz tanımları ele alındığıdaysa, krizlerin genellikle bir sistem, kuruluş, bir grup insan veya bireyle ilişkilendirildiğini, temel özelliklerinin ise benzersizlik, tehlike, hasara yol açma ve öngörülemelik olarak belirlendiği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsani Yardım Operasyonları, Acil ve Kriz Durumları, İnsani Yardım Kuruluşları, İnsani Yardım Döngüsü, Koordinasyon ve İletişim.

<https://doi.org/10.70972/gad.1584971>

Review of Humanitarian Assistance Programmes and Cycles in Times of Crisis and Emergencies

Research Article

Article Arrival Date: 13 November 2024

Article Acceptance Date: 28 November 2024

Author:

Gülbahar ARSLAN ELNASHARTY

Başkent University

elnasharty.g@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0112-887X

İsmail EROL

Başkent University

ierol@baskent.edu.t

ORCID: 0000-0003-3327-7068

Abstract

Background: Humanitarian aid operations include activities related to situations that require immediate action to prevent an immediate, sudden and serious incident or damage, or to prevent an imminent danger to life, health or property. Emergency services and procedures used vary according to the perception, management, capabilities or authorities of the incident or are determined by the responsible institutions and authorities. Natural disasters, catastrophes or man-made wars, internal conflicts worldwide, situations involving states and/or non-state armed groups, necessitate the urgent implementation of humanitarian aid operations and programs.

Purpose: It is aimed to present current research findings on humanitarian aid programs and cycles in crisis and emergency situations, the mission and strategies of humanitarian aid actors, the planning, implementation, operational process and supporting mechanisms of humanitarian aid operations and humanitarian aid programs cycle. As a result of the literature review conducted in this study, it was tried to reveal the basic characteristics of emergency and crisis moments; they cause loss and damage, require external aid, participation of multiple stakeholders and reactive/proactive approaches and it was planned to display possible research opportunities for the future.

Method: In this research; the existing literature was examined as a method. As a result of the literature review carried out with this study, it was tried to reveal the basic characteristics of emergency and crisis moments; they cause loss and damage, require external aid, participation of multiple stakeholders and reactive/proactive approaches, and it was planned to exhibit possible research opportunities for the future.

Findings: As a result of the literature review conducted in this study, it was revealed that the basic characteristics of disasters are; being sudden, unpre-

dictable, causing loss and damage, requiring external aid, participation of multiple stakeholders and reactive/proactive approaches.

Conclusion: When the definitions of crisis are considered within the scope of the literature, it was observed that crises are generally associated with a system, organization, group of people or individuals, and their basic characteristics are determined as uniqueness, danger, causing damage and unpredictability.

Keywords: Humanitarian Operations, Emergency and Crisis Situations, Humanitarian Organisations, Humanitarian Aid Cycle, Coordination and Communication.

1. Giriş

Tarih boyunca insanlık birçok felakete tanıklık etmiş, doğal afetler kapsamında sayılan depremler, sel felaketleri ve salgın hastalıkların yanı sıra insanlardan kaynaklanan savaşlar ve çatışmalar sonucu meydana gelen olumsuz koşullar çok önemli sorunları beraberinde getirmiştir. Bu durumu önlemeye yönelik yapılan çalışmaların yetersiz kaldığı ve henüz kalıcı bir çözüm bulunmadığı da görülmektedir.

Yıllardır yaşanan ve son dönemde ise gittikçe şiddetlenen savaşlar, iç çatışmalar ve iklim değişikliği ile ilişkilendirilen doğal afetler, seller ve depremler neticesinde yürütülen insani yardım operasyonları istenilen sonucu tam olarak vermiş değildir. Bu olumsuz gelişmelere yönelik uluslararası çalışmalar ve atılan adımlar insani yardım eko-sisteminde kurumsallaşmaya sebep olmuş ve bu çabalar neticesinde devletler bu alandaki sorumlulukları saklı kalmak üzere bir araya gelerek uluslararası yapılanmaların oluşmasına vesile olmuşlardır. Bu örgütler arasında; Birleşmiş Milletler (BM), Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi (UNOCHA), Avrupa Birliği (EU)-ve EU Sivil Koruma ve İnsani Yardım Operasyonları, Uluslararası Kızıllıhaç-Kızıllay-Kızıl Hilal Hareketi, Uluslararası Sivil Toplum kuruluşları (INGOs) ve Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Kalkınma Yardımı Komitesi yer almaktadır.

Stoddard, Harmer, Haver, Taylor ve Harvey`in (2015, s. 38) çalışmalarında dünya genelinde insani yardım alanında yaklaşık 4.480'den fazla kuruluşun faaliyet gösterdiğini belirtmişlerdir.

Krizlerden etkilenen insanların sayısına paralel olarak yine bu alanda insani yardım faaliyeti sağlayan kuruluşların da sayısı aynı hızla her geçen gün artmaktadır. Bu alanda faaliyette bulunan tüm kuruluşlar gibi, Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi (UNOCHA) da düzenli raporlar yayımlamaktadır. UNOCHA'nın yayımladığı 2018 yılı Küresel İnsani Yar-

dım Genel Bakış raporunda, küresel seviyede insani yardıma ihtiyaç duyan kişi sayısını 135,7 milyon ve bunun maliyetini 22,5 milyar ABD doları olarak yer aldığı belirtilmiştir (UNOCHA, 2017 s. 3). 2024 yılı Küresel İnsani Yardım Genel Bakış” raporunda ise küresel seviyede insani yardıma ihtiyaç duyan kişi sayısının 299,4 milyon olarak belirlendiği, bu kişilerden yardımı hedeflenen kişilerin sayısının yaklaşık 180,5 milyon ve insani yardım kuruluşları da dahil olmak üzere tahmin edilen gereksinimlerin yaklaşık 46,4 Milyar ABD doları olduğu tahmin edilmektedir.

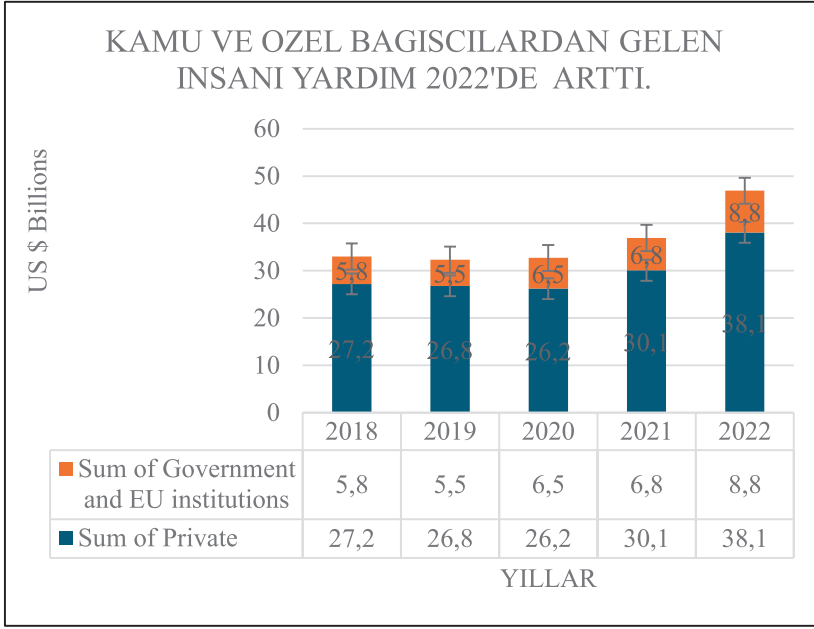
Bu verilerden de anlaşılacağı üzere 2018 yılı koşullarında insani yardıma ihtiyaç duyan kişi sayısı 135,7 milyon iken, bu sayının 2024 yılında yaklaşık olarak 299,4 milyona çıktığı, bunun paralelinde ise yardıma ihtiyaç duyan kişilere yönelik maliyetin ise arttığı açıkça görülmektedir.

BM Küresel İnsani Yardım Temel Eğilimler raporunda (Development Initiatives 2019); Suriye, Yemen, Güney Sudan, Irak ve Somali en fazla insani yardım alan ülkeler olarak sıralanmış ve ABD, Almanya, AB, UK, BAE ve Suudi Arabistan en büyük bağışçılar olarak yer almıştır (Development Initiatives, 2019, s. 2).

Buna ek olarak, Development Initiatives (devinit.org) tarafından yıllık olarak hazırlanan raporlar yardım sürecine ilişkin ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Development Initiatives`in Global Humanitarian Assistance 2023 raporunda uluslararası kuruluşlar-EU kuruluşları, devletler ve sahada aktif olarak faaliyette bulunan kuruluşlarca sağlanan insani yardım katkıları sergilenmektedir.

Şekil 1`de Donör ülkelerin içinde bulunduğu uluslararası insani yardımın 2022`de dörtte bir oranında arttığı görülmektedir (Küresel İnsani Yardım Raporu, 2023).

*Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program
ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme*

Şekil 1. *Development Initiatives Tarafından Hazırlanan, “Global Humanitarian Assistance 2023 Raporu 2018–2022 Yılları Arası, Devletlerden ve EU Kuruluşlarından (Kamu ve Özel Donörler Dâhil) Gelen Uluslararası İnsani Yardım Oranları.*

Bu rapordaki bulgulardan da anlaşılacağı üzere acil durum, kriz ve insani yardım ekosistemi; aktörler ve bunların iç içe geçmiş bağlantılarının, aralarındaki güç dinamiklerinin, insani eylemi yönlendiren kural ve normların, kaynakların, organizasyonel yapıların tartışıldığı bir alan olarak tanımlanabilmektedir (Kennedy, Maietta, 2021). Bu bağlamda; insani yardım aktörlerinin, üstlenmiş oldukları sorumlulukların, insani yardım döngü ve faktörlerinin analiz edilmesi ve bu konudaki literatürün ve kavramsal çerçevenin incelenmesi bundan sonra yapılacak araştırmalara ışık tutabilmesi açısından oldukça önemlidir.

Bu çalışmanın amacı; BM, AB ve Uluslararası Kızılhaç-Kızılay Hareketi gibi insani yardım aktörlerinin acil durum ve kriz yönetimindeki etkinliklerini karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. Ayrıca, bu aktörler arasındaki koordinasyon mekanizmalarının etkinliği, bu mekanizmaların iyileştirilmesi ve stratejilerin belirlenmesi; insani yardım operasyonlarında kaynak seferberliği, kaynak yönetimi ve bunların optimizasyonu konuları incelenmiştir. Çalışma, sürdürülebilir insani yardım modellerinin geliştirilmesi için araştırma fırsatlarını da ortaya koymayı hedeflemektedir.

Bu araştırmanın izleyen bölümleri şu şekilde yapılandırılmıştır: ikinci bölümde kriz anı ve acil durumlarda insani yardım programları ve döngülerine yönelik kavramsal çerçeve ve literatür analizi sunulurken, üçüncü bölümde insani yardım programları ve döngülerine yönelik çalışmaların literatür analizleri yapılarak bu program ve döngülerin uygulanması, işleyiş süreci, yardımcı mekanizmaları ve bu süreçleri faktörler ele alınmıştır. Araştırmanın son bölümü olan dördüncü bölümde araştırmanın sonuçları ve geleceğe ilişkin araştırma fırsatlarına yer verilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve ve Literatür Analizi

Bu bölümde; insani yardım kuruluşlarının ve insani yardım operasyonlarının faaliyete geçmesine neden olan acil ve kriz durumları, insani yardım döngüsü, stratejik plan, kaynak yönetimi, koordinasyon ve iletişim gibi unsurlar ile süreçte etkili olan kritik faktörler ele alınacaktır. Bu amaçla, ilgili literatür analiz edilerek konu ile ilgili ayrıntılı bir tartışmaya yer verilecektir.

2.1. Kriz Anı ve Acil Durum

Kriz kavramı; istenmeyen bir durumun ve sonucun ortaya çıkma olasılığının yüksek olduğu, hayati durumu etkileyici, belirleyici değişikliklerin yaklaşmakta olduğu ile istikrarsız ve kontrol dışı koşullar olarak tanımlanabilir (Fink, 1986; Longman, 2009). Pauchant ve Mitroff, (1992, s. 15) 'a göre

*Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program
ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme*

kriz, bir sistemi bir bütün olarak etkileyen ve varoluşsal özünü tehdit eden bir aksaklık olarak tanımlamıştır. Buna ek olarak Sawalha, Jraisat ve Al-Qudah (2013), Shaluf vd., (2003) ve Alexander, (2005b)'a göre kriz kamu güvenliği tehdit ettiği için yüksek risk oluşturan ve hızlı kamu politikası değişikliklerini tetikleyebilen anormal bir durumdur.

Alexander (2005b) Krizin öneminin, normal faaliyetleri aksatan ve/veya engelleyen beklenmedikliği ve kontrol edilemezliği olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, Shaluf ve diğerleri (2003) Robert ve Lajtha (2002) ve Darling'in (1994) her kriz durumunun benzersiz olduğu ve bu nedenle yöneticilerin her duruma farklı şekilde uyum sağlayıp yanıt verdiği görüşüne katılmaktadır. Krizlerin genellikle geçmiş kökenleri vardır; asıl kaynaklarının teşhis edilmesi, belirli bir krizin anlaşılmasına, yönetilmesine yardımcı olabilir veya alternatif bir duruma veya koşula yol açabilir (Farazmand, 2001). Örgütsel bağlamda krizler genellikle beklenmedik, açık bir şekilde yapılandırılmamış ve örgütün tipik operasyonel çerçevesinin dışında yeni durumlardır (Beall, 2007).

Acil durumlar; tam olarak ne olacağı ne zaman ve nerede gerçekleşeceği beklenmeyen olaylardır. Bir başka deyişle, acil durum, normal prosedürlerin askıya alındığı ve hayat kurtarmak, insanları korumak, hasarı sınırlamak ve koşulları normale döndürmek için olağanüstü önlemlerin alındığı bir durum olarak tanımlanmaktadır (Alexander, 2003; Dünya Sağlık Örgütü, 2002).

Kriz; esas olarak, kriz çıkış türlerine göre, anlık, uyarı olmadan ortaya çıkan, öngörülebilir olmayan ve genellikle haftalar, aylar veya yıllar süren olaylar olarak tasnif edilebilmektedir (Parsons, 1996). Gündel (2005) ise krizleri geleneksel, beklenmedik, inatçı ve temel krizler şeklinde sınıflandırmıştır. Krizlerin; şiddet, karmaşıklık, sürpriz, olaylar dizisi ve sonuçlarındaki hız, bilgi eksikliği, gerilim, endişe, şüphecilik, kafa karışıklığı, kontrolü kaybetme korkusu ve bilgi teknolojisinin bir sonucu olarak hızlı yayılma gibi birçok özelliği ifade edilmiştir (Al-Ajlouni, 2009; Al-Marri, 2014; Com-

fort, 1993; Shaluf & Said, 2003). Krizlerin birçok nedeni vardır ve bunlardan bazıları yanlış algılama, yanlış hesaplama/değerlendirme ve yanlış yorumlama gibi unsurlarla ilgilidir (Al-Khudhairi, 2003; Al-Marri, 2014). Fiziksel ve insan kaynaklarının yetersizliği, erken uyarı sinyallerinin göz ardı edilmesi, kötü yönetim ve rastlantısallık gibi nedenlerden (Al-Ajlouni, 2009; Al-Marri, 2014) dolayı da ortaya çıkabilecekleri literatürde ifade edilmiştir (Hazaa, Almaqtari, Al-Swidi, Albert, Tan; 2021).

Kriz yönetimi, kurumların hedeflerine ulaşabilmesi için risk ve belirsizliği ortadan kaldırma sanatı olarak tanımlanmakta (Steven, 1986), kriz durumları için karar almak veya çözüm bulma süreci olarak ortaya konulmaktadır (Ulmer, 2001). Al-Khashali ve Al-Qutob (2007)'un ifadesiyle, kriz yönetimi, hazırlık, bilgi, farkındalık, mevcut yetenekler, beceriler gibi kavram kalıpları ışığında krizlerle başa çıkma yönetimini ve yöntemini ifade eder. Kriz yönetimi, kriz yaratan iç ve dış değişkenleri izleyerek krizi planlamak ve krizle başa çıkmak için kullanılan bir sistem olarak tanımlanmıştır (Ghannam 2010 ve Al-Marri 2014). Kriz yönetimi, krizleri oluşmadan önlemeyi, olumsuz etkilerinin yansımalarını kontrol altına almayı, yayılmalarını önlemeyi, kriz sonucu oluşan hasarın boyutunu kontrol etmeyi ve mümkün olan en az kayıpla krizden çıkmayı amaçlar (Al-Ammar, 2002; Al-Marri, 2014). Kriz yönetiminin bir parçası olarak kriz tespiti ise; önleme, kontrol altına alma, kurtarma ve krizden öğrenme planlarının, prosedürlerinin ve mekanizmalarının tasarımı ve uygulanmasıdır (Kothai, 2002).

Acil durum ve kriz kavramını etkileyen üç ana unsur olduğu söylenebilir;

- Kuruluşun faaliyet gösterdiği ortam (Coğrafi mesafe, kuruluşun konumu, kriz durumunda bulunan ülkenin politik ve güvenlik koşulları)
- Kuruluşun yetenekleri (kaynaklar, misyon, organizasyon kültürü, yapı, politikalar, uygulamalar, ürün yelpazesi ve çalışanlar); ve

*Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program
ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme*

- Bu yetenekleri çevreyle eşleştirmek için kullandığı yönetim stratejileridir (Crandall ve Crandall tarihsiz).

Pearson ve Mitroff (1993) çalışmalarında genel bir kriz yönetimi sistemi belirlemişlerdir. Yazarlar bu çalışmada genel kriz yönetim sistemini beş aşama olarak tanımlamıştır:

- Tespit veya erken uyarı sinyali,
- Hazırlık/önleme sinyali,
- Hasar kontrol veya azaltma sinyali,
- İş kurtarma sinyali ve
- Öğrenme sinyali,

Bu 5 aşamanın yanı sıra Mitroff, (1994)'de 4 ana değişkeni tartışmıştır. Pearson ve Mitroff (1993) tarafından belirtildiği gibi; türler, aşamalar, sistemler ve paydaşlar olası krize hazır ve krize eğilimli kuruluşlar ile personel açısından oluşan farklar belirleyici olabilirler.

Chong (2004) daha iyi bir kriz yönetimi için çeşitli adımlar önermekte ve yöneticilerin her türlü krize karşı hazırlıklı olamayacağını, stratejik yönetim sorumluluklarının bir parçası olarak kriz yönetimini geliştirmedikleri sürece her organizasyonun bir krizle karşılaşma olasılığı olduğunu belirtmiştir.

Tablo 1'de kriz tanımları kapsamında kriz türleri ve bu kriz türlerine yönelik yardım türlerinin bir sınıflandırılmasına yer verilmiştir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere genel olarak kriz türlerine göre farklı insani yardım programları gerçekleştirilmektedir. Tablo 1'de yer alan insani yardım programları ülkeden ülkeye ve kriz türüne göre değişiklik göstermektedir.

Tablo 1. Farklı Kriz Türlerinde Farklı İnsani Yardım Program Türlerine İlişkin Sınıflandırma.

İnsani Yardım Türleri	Kriz Türleri				
	Açık silahlı çatışma	Kırılgan ortamlar/kronik krizler	Mülteci/diğer yerinden edilme krizleri	Doğal tehlikeler	Biyokimyasal ve nükleer felaketler
Radikal	X			X	X
Geleneksel	X	X	X	X	
Çok yönlü sorumluluk	X	X	X	X	X
Dayanıklılık	X	X	X	X	X

Kriz ve acil durum kavramlarının incelemesi doğrultusunda bir diğer kavram olan insani krizin uluslararası insani hukuk, insani ilkeler ve insani çalışmalar başlıkları altında üç farklı alt disiplinin perspektifinden tanımlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu alt disiplinlerin temel araştırma alanları, yoğun olarak insani krizlere ve eylemlere odaklanmakta ve her üçü de farklı arka planları ve farklı yaklaşımları benimsemektedirler.

Dijkzeul ve Griesinger, (2020) 'ye göre "insani kriz" kavramı açık bir şekilde tanımlanamamış ve sadece uygulamada değil, bilimde de tartışma konusu olan ve genellikle çok farklı durumlara ve koşullara uygulanan muğlak bir kavram olarak varlığını sürdürmüştür. Bazı akademik disiplinler, siyasi aktörler ve insani yardım kuruluşları olası insani krizlere ilişkin veri toplama, analiz etme ve değerlendirme yöntemleri geliştirmiş olsalar da genelde insani krizleri anlama, tanımlama, tespit etme ve hatta cevap verme konusunda zorluklarla ve aksaklıklarla karşılaşıldığı bilinmektedir (Dijkzeul ve Griesinger, 2020).

*Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program
ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme*

Kriz ve Kriz yönetimi literatürü incelemesinde kavramsal ve ampirik çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Tablo 2- Kriz ve Kriz yönetimi çalışmalarının sınıflandırılması, Bundy, Pfarrer, Short, Coomb, (2017) sunulmuştur.

Tablo 2. *Kriz ve Kriz Yönetimi Çalışmalarının Tasnifini ve Literatür Kapsamında Dağılımı.*

Kriz ve Kriz Yönetimi Literatürü			
Konu	Perspektif	Yöntem	Referanslar
Kriz öncesi önleme	İçsel (organizasyonel hazırlık)	Kavramsal	Weick, Sutcliffe, & Obstfeld (1999); Ashforth & Anand (2003); Roux-Dufort (2007); Leveson, Dulac, Marais, & Carroll (2009); Greve, Palmer, & Pozner (2010)
		Ampirik	Marcus & Nichols (1999); Bigley & Roberts (2001); Rudolph & Repenning (2002); Schnatterly (2003); Vogus & Welbourne (2003); Gittel, Cameron, Lim, & Rivas (2006); Madsen, Desai, Wong, & Roberts (2006); O'Connor, Priem, Coombs, & Gilley (2006); Harris & Bromiley (2007); Roberts, Madsen, & Desai (2007); Zhang, Bartol, Smith, Pfarrer, & Khanin (2008); Bechky & Okhuysen (2011); Wowak, Mannor, & Wowak (2015)
	Kavramsal	Clair & Waddock (2007); Alpaslan, Green, & Mitroff (2009); Lehman & Ramanujam (2009)	
Dış (paydaş ilişkileri)	Dış (paydaş ilişkileri)	Ampirik	Ulmer (2001); Lind, Greenberg, Scott, & Welchans (2000); James & Wooten (2006); Jacques, Gatot, & Wallemacq (2007); Mishina, Dykes, Block, & Pollock (2010); Y. Kim, Park, & Wier (2012); McDonnell & King (2013)

Kriz yönetimi	İçsel (kriz liderliği)	Kavramsal	Sayegh, Anthony, & Perrew (2004); Howell & Shamir (2005); James & Wooten (2005); Dane & Pratt (2007); Majchrzak, Jarvenpaa, & Hollingshead (2007); Mitroff (2007); Brockner & James (2008); Frandsen & Johansen (2011); James, Wooten, & Dushek (2011); Withers, Corley, & Hillman (2012); Kahn, Barton, & Fellows (2013)
		Ampirik	Pillai & Meindl (1998); Vaaler & McNamara (2004); Maitlis (2005); Lin, Zhao, Ismail, & Carley (2006); S. Lee & Makhija (2009); Dowell, Shackell, & Stuart (2011); Johansen, Aggerholm, & Frandsen (2012); Mazzei, Kim, & Dell'Oro (2012); Mazzei & Ravazzani (2015)
	Dış (paydaş algıları)	Kavramsal	Elsbach (2003); Adut (2005); Coombs (2007); Pfarrer, DeCelles, et al. (2008); Yu, Sengul, & Lester (2008); Gillespie & Dietz (2009); Rhee & Valdez (2009); Veil, Buehner, & Palenchar (2011); Fediuk, Coombs, & Botero (2012); Lange & Washburn (2012); Mishina, Block, & Mannor (2012); Rhee & Kim (2012); Haack, Pfarrer, & Scherer (2014); Poppo & Schepker (2014); Bundy & Pfarrer (2015); Brown, Buchholtz, & Dunn (2016)
		Ampirik	Elsbach, Sutton, & Principe (1998); Jones, Jones, & Little (2000); Ahmadjian & Robinson (2001); Coombs & Holladay (2001, 2002, 2004, 2006); Brooks, Highhouse, Russell, & Mohr (2003); Dean (2004); Schnietz & Epstein (2005); Coombs (2006); Rhee & Haunschild (2006); Wade, Porac, Pollock, & Graffin (2006); Barnett & King (2008); Kang (2008); Jonsson, Greve, & Fujiwara-Greve (2009); H. Kim & Yang (2009); Love & Kraatz (2009); Gutierrez, Howard-Grenville, & Scully (2010); Pfarrer, Pollock, & Rindova (2010); Desai (2011); Graffin, Carpenter, & Boivie (2011);

*Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program
ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme*

			Hoffman & Ocasio (2011); Claeys & Cauberghe (2012); Decker (2012); Elsbach (2012); Lamin & Zaheer (2012); Zavyalova, Pfarrer, Reger, & Shapiro (2012); Graffin, Bundy, Porac, Wade, & Quinn (2013); Utz, Schultz, & Glocka (2013); Wiersema & Zhang (2013); Yue, Luo, & Ingram (2013); Bertels, Cody, & Pek (2014); Diestre & Rajagopalan (2014); Gillespie, Dietz, & Lockey (2014); van der Meer & Verhoeven (2014); Paruchuri & Misangyi (2015); Petriglieri (2015); Graffin, Halebian, & Kiley (2016); Zavyalova, Pfarrer, Reger, & Hubbard (2016)
	İçsel (organizasyonel öğrenme)	Kavramsal	Zahra & George (2002); Shepherd (2003); Vera & Crossan (2004); Gephart (2007); Wilson, Goodman, & Cronin (2007); Beck & Plowman (2009); Lampel, Shamsie, & Shapira (2009); Starbuck (2009); Veil (2011)
Kriz sonrası sonuçlar		Ampirik	Amabile & Conti (1999); Haunschild & Sullivan (2002); Elliott & Smith (2006); Baum & Bahlin (2007); J. Kim & Miner (2007); Christianson, Farkas, Sutcliffe, & Weick (2009); Madsen (2009); Rerup (2009); Madsen & Desai (2010); Maguire & Hardy (2013); Haunschild, Polidoro, & Chandler (2015)
	Dış (sosyal değerlendirmeler)	Kavramsal	Hudson (2008); Pozner (2008); Devers, Dewett, Mishina, & Belsito (2009); Tomlinson & Mryer (2009); Hudson & Okhuysen (2014)
		Ampirik	Zyglidopoulos (2001); P. Kim, Ferrin, Cooper, & Dirks (2004); F. Lee, Peterson, & Tiedens (2004); Tomlinson, Dineen, & Lewicki (2004); Sinaceur, Heath, & Cole (2005); Coombs & Holladay (2007); Dardis & Haigh (2009); Jin (2010); Jin, Pang, & Cameron (2012); Claeys & Cauberghe (2014)

Kriz yönetimi üzerine yapılan çalışmalar, ampirik ve kavramsal yöntemlere dayalı olarak bulgu üretmiş, iç ve dış kurumları esas alarak ekosistemin farklı bileşenlerini mercek altına almıştır. Tablo 2'den de anlaşılacağı üzere mevcut literatür incelendiğinde kriz öncesi; önleme amaçlı, kurum-içi planlama, tedbir alma, dış paydaşlar yönünden ise koordinasyon ve iletişim olgularına yönelik çalışmalar yapıldığı görülmektedir (Erol, 2024; Dean, 2004; Smith ve Erol, 2023; Dean, 2004; Schnietz ve Epstein 2005; Coombs 2006; Rhee ve Haunschild,2006; Wade, Porac, Pollock, ve Graffin ,2006; Barnett ve King 2008; Kang ,2008; Jonsson, Greve ve Fujiwara-Greve 2009; Gutierrez, Howard-Grenville ve Scully, 2010; Pfarrer, Pollock ve Rindova, 2010).

Kriz aşamasındaki çalışmalarda ise kriz durumundaki organizasyonel liderlik, yönetim becerileri ve dış paydaş algılarına odaklanılmıştır (Majchrzak, Jarvenpaa, ve Hollingshead, 2007; Mitroff, 2007; Brockner ve James, 2008; James, Wooten, ve Dushek ,2011).

Kriz sonrası ise krizi kontrol altına alma, kurtarma ve krizden öğrenme planlarının, prosedürlerinin ve mekanizmalarının tasarımı ve uygulanması gibi konularda da daha çok kavramsal ve ampirik çalışmalara yer verildiği anlaşılmaktadır (Hudson,2008; Pozner, 2008; Devers, Dewett, Mishina ve Belsito 2009; Lee, Peterson ve Tiedens, 2004; Tomlinson, Dineen ve Lewicki 2004; Coombs ve Holladay, 2007).

Tablo 2'deki tablodaki literatür verilerinde de anlaşılacağı üzere, acil durum ve kriz yönetiminde, insani yardım döngüsünün olumsuz yönde etkilenebilmesi için kriz öncesi, sonrası ve süreci için gerekli tedbirlerin alınması büyük önem taşımaktadır. Koordinasyon ve iş birliğinin düzenli şekilde yapılması, lojistik ve insani tedarik zincirinin aksaksız yürütülmesinin sağlanması ve teknolojik gelişmelerin yakından takip edilerek gelişim ve yeniliklere açık olunması gözden kaçırılmaması gereken hususlardandır.

*Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program
ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme*

Bu çalışmayla da gelecek araştırmalara yönelik kriz ve acil durum konularının etkin yönetimi için literatüre ışık tutarak, insani yardım programlarının farklı aşamalarında yapılan çalışmaları kapsamlı bir şekilde değerlendirerek, bu alandaki gelecek araştırmalara rehberlik etmeyi amaçlamaktadır.

2.2. İnsani Yardım Aktörleri

İnsani yardım programları, 1863 yılında İsviçreli yardımsever Henry Dunant tarafından kurulan ICRC ile başlamıştır. Dunant'ın çabaları daha sonra çeşitli insani yardım faaliyetlerini kapsayacak şekilde genişleyerek, her biri farklı ancak birbiriyle yakından ilişkili ve tamamlayıcı rollere sahip ve en hassas durumdaki insanları desteklemek amacıyla üyelerin kullanımına sunulabilecek kapasitelere sahip bir hareketin meydana çıkmasıyla sonuçlanmıştır (International Red Cross and Red Crescent Movement, 2024). Bu hareket; buldukları ülkelerdeki topluları destekleyerek uluslararası insani hukuka saygı gösterilmesini ve uygulanmasını sağlamaya çalışmış, silahlı çatışmalardan etkilenen insanlara koruma ve yardımı koordine etmeyi amaç edinmiştir (Becknell ve Taliano, 2018:9-24). Bu örgüt altında ve insani yardım alanında bulunan 191 dernek ile insani ve sağlıkla ilgili acil durumlara müdahale ve kendi ülkelerindeki savunmasız insanlara destek ve yardım sağlamaktadır. Ulusal düzeyde aktiftirler ve ülkelerindeki yerel topluluklar içinde kök salmışlardır. Birçoğu, uluslararası bir müdahale başlatıldığında kendi ülkesindeki bir ulusal derneği de destekler (ICRC, 2024).

24 Ekim 1945 tarihinde Birleşmiş Milletler (BM) örgütü kurulmuş, kapsam ve üyelik açısından dünya çapında çok amaçlı bir uluslararası örgüt olarak yerini almıştır. İnsani yardım programları; uluslararası kurum ve kuruluşların ve BM'nin örgütler sisteminin, farklı kurumsal ve işlevsel yapıları sahip birimlerince (merkezler, ajanslar, örgütler, komisyonlar, programlar, vb.) uygulanmaktadır (UN Procurement Practitioner's Handbook, 2006). Bu çoklu yapıya bir örnek, karmaşık acil durumlara ve doğal afetlere uluslararası müdahaleyi güçlendirmek amacıyla kurulan BM İnsani İşler Koordinasyon

Ofisidir (OCHA). Aralık 1991'de Genel Kurul tarafından kurulmuş bir BM organı olan bu örgüt BM-Afet Yardım Koordinatörü Ofisinin (UNDRO) halefi olarak kabul edilmektedir. İnsani yardım programları, uluslararası ve dış ilişkilerde önemli bir mekanizma ve araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni ise krizlerin meydana gelişi, sayıları, uzunluğu, boyutları ve etkilediği coğrafi alanlarda giderek artmaya devam etmesidir. Bu kritik unsur, insani yardım programları ve insani yardım döngüleri, analiz, planlama, kaynak seferberliği, uygulama, izleme, değerlendirme ve raporlama gibi çok adımlı süreçlere dayanmaktadır.

Bu bilgiler doğrultusunda bir sonraki bölümde insani yardım programları ve döngülerinin uygulanış ve işleyiş süreçlerine yönelik literatür incelemesi yer alacaktır.

2.3. İnsani Yardım Programı ve Döngüleri

İnsani Yardım Programı ve Döngüsü (HPC), insani yardım aktörlerinin acil ve kriz durumlarına müdahalelerinin öngörülebilirliğini, hızını ve etkinliğini artırmak için üstlendikleri koordineli bir dizi eylemden oluşmaktadır. Buna ek olarak, insani yardım müdahalesinin ihtiyaç temelli, koordineli ve etkilenen nüfuslara ve bireylere karşı hesap verebilir olmasını sağlamaya da yardımcı olduğu da ifade edilmektedir (Humanitarian Programme Cycle, Protokol-1, 2023)

Uluslararası kuruluşlar ve BM ilgili yardım programı kuruluşlarının hazırlamış oldukları insani yardım programları ve döngülerine yönelik çalışmalar incelendiğinde; organizasyonel yönetim, programın uygulanabilirliği, iş tasarımı, hesap verilebilirlik, koordinasyon ve iş birliğine odaklanıldığı görülmektedir. Örneğin, HPC protokolü incelendiğinde, operasyonel yardım müdahalelerine yönelik lojistik destek, satın alma, prosedürleri, depolama koşulları ve usulleri, transfer, koordinasyon ve yardım sürecinin işleyişini içeren bir dizi düzenlemeye yer verildiği görülmektedir (Humanitarian Programme Cycle”, 2023)

*Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program
ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme*

Etkilenen nüfuslara karşı sorumluluk ve cinsel sömürü ve istismardan korunmaya ilişkin yenilenmiş IASC Taahhütleri (2017) ve BMMYK tarafından hazırlanan Etkilenen Topluluklara karşı hesap verebilirlik Görev Ekibi tarafından hazırlanan düzenlemelerde, ilgili kuruluşların mevcut politikalarına dâhil edilmesi gereken asgari standartları ve hususlar yer almaktadır.

AB-Sivillerin Korunması ve İnsani Yardımın uygulanmasına ilişkin düzenlemelerinde, herhangi bir kriz ve afet durumunda, ulaşım ve operasyonel maliyetlerin finanse edilmesi ve önceden belirlenen ekipman ve personelin seferber edilmesi, insani yardım operasyonlarının uygulanması ve işleyiş süreci konusunda bilgilendirme, iş birliği, uygulama ve hesap verilebilirlik hususlarının takip edilmesine yönelik düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir (EU, Civil Protection and Humanitarian Aid Operations, 2023).

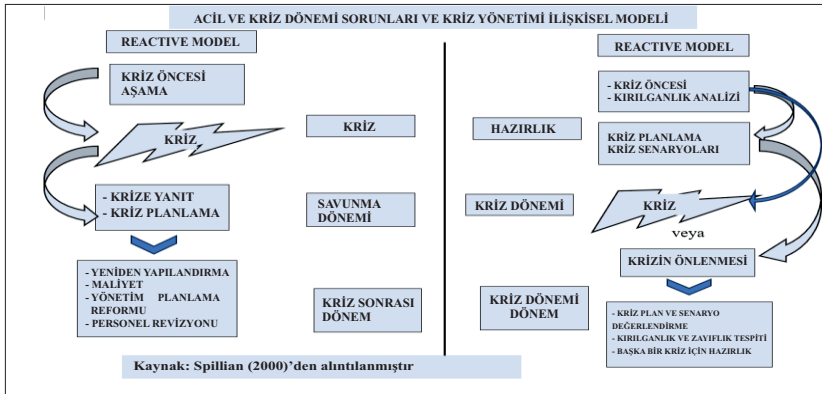
3. Bulgular ve Tartışma

Bu çalışmada gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda afetlerin temel özelliklerinin; ani olmaları, öngörülemezleri, kayıp ve hasara yol açmaları, dış yardım, çoklu paydaşların katılımı ve reaktif/proaktif yaklaşımları gerektirdikleri ortaya koyulmaktadır. Literatür kapsamında, kriz tanımları ele alındığıdaysa, krizlerin genellikle bir sistem, kuruluş, bir grup insan veya bireyle ilişkilendirildiğini, temel özelliklerinin ise benzersizlik, tehlike, hasara yol açma ve öngörülemezlik olarak belirlendiği gözlemlenmiştir.

Şekil 5'te de görüleceği üzere, bir kurumda meydana gelebilecek krizin farklı aşamalarında reaktif ve proaktif yaklaşımlar arasındaki farklılıklar Spillan (2000) tarafından tanımlanmıştır. Krizlerin yönetim sürecine ilişkin analizinde, herhangi bir kurumda meydana gelebilecek acil durum ve krizlerin farklı aşamaları ve bunlara yönelik "reaktif ve proaktif yaklaşımlar" arasındaki farklılıklar görülmektedir (Spillan-2000).

Reaktif yaklaşımda, tüm faaliyetler krizin sonuçlarını ele almaya ve ortadan kaldırmaya odaklanır. Proaktif yönetim görüşü, kriz sürecinde, kriz durumunun çözümüne/önlenmesine ya da bazı durumlarda tamamen önlenmesine yol açar (Vasickova, 2020). Anılan tabloda da sunulduğu üzere, Mitroff vd. (1988), Şahin vd. (2005) ve Spillan (2000) acil durum ve kriz yönetimi çalışmalarında geri bildirimden öneminden bahsetmektedirler. Reaktif yönetim yaklaşımı ise herhangi bir uyarı ya da sinyali dikkate almaz ve tepki verdiği ve kriz planlarının oluşturduğu bir kriz durumu söz konusu olabilir. Kuruluşlar krizi yönetebilmek ve koşulları yeniden dengeye getirmek için genellikle personel ile ilgili önlemleri almak veya yönetim tarzını değiştirmek durumunda kalabilir.

Proaktif kriz yönetimi tarzında, kuruluşlar kriz öncesi, kuruluşun kırılganlık seviyesi, kriz planlama ve olası senaryolar geliştirme ve erken uyarı sinyallerinin kapsamlı bir analizi yoluyla ortaya çıkabilecek potansiyel krizin şeklini tespit etmeye çalışır. Bu model, tutarlı bir planlama ve erken uyarı analizine dayanan kriz senaryolarının oluşturulması sayesinde krizin önlenebileceğinden bahsetmektedir.

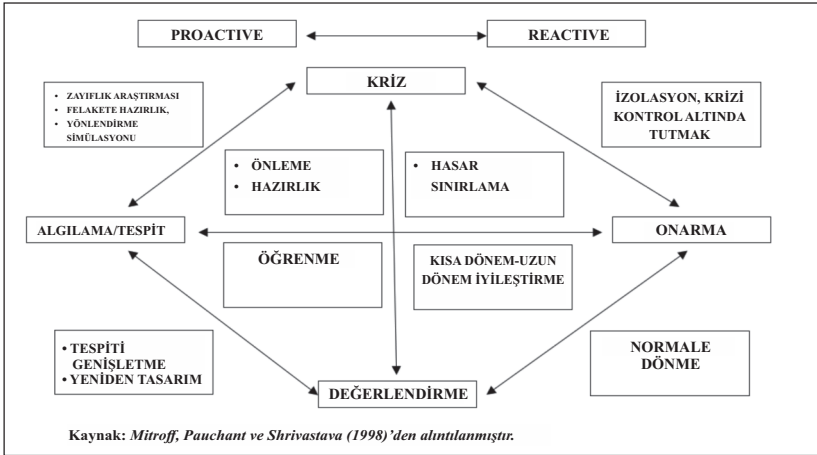
Şekil 2. Krizin Farklı Aşamalarında “Reaktif ve Proaktif Yaklaşımlar” Arasındaki Farklılıklar; (Spillan, 2000).

*Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program
ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme*

Bu verilerden de anlaşılacağı gibi her krizin doğası gereği, krizin her aşamasında reaktif ve proaktif yaklaşımlar farklılıklar gösterebilir. Bu farklılıklar ise kriz yönetiminde yer alan insani yardım aktörlerinin durumu anlayış ve kabiliyetine göre de değişiklik gösterebilir. Aynı zamanda, insani yardım aktörleri insani operasyonlarda dinamik ve hızla değişen koşullara uyum sağlamak ve cevap verebilmek için kriz öncesi çeşitli stratejiler belirlemiş olabilir.

Kriz yönetiminde genelde kullanılan teknikler, stratejik tahmin, olasılık planlaması, sorun analizi ve senaryo analizi şeklinde sıralamak mümkündür (Kash ve Darling, 1998:182-183, 185).

Şekil 3'te görüleceği üzere, Mitroff, Pauchant ve Shrivastava (1998) 'e göre Acil ve Kriz yönetimi süreci Proaktif ve Reaktif olarak iki aşamaya, Kriz işleyiş sürecini "Kriz, Algılama, Değerlendirme ve Onarma" olarak dört bölüme ayrılmaktadır. Kriz ve algılama önleme, hazırlık çalışmalarında, zayıflık araştırması ile krize hazırlık ve krizi yönlendirme simülasyon çalışmaları bulunmaktadır.

Şekil 3. Mitroff, Pauchant ve Shrivastava (1998) Tarafından Hazırlanan Kriz Yönetim Süreci Şeması.

Kriz ve onarma aşamasında ise izolasyon, krizi kontrol altında tutmak, hasar ve olası zararı sınırlama bölümleri yer almaktadır. Kriz veya afet sonrasında, insani yardım operasyonlarında hizmetlerin planlanması ve uygulanabilmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanması; kısa ve uzun dönem iyileştirme ve normale dönmeye yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir. Nitekim bu süreçte kısa ve uzun dönem iyileştirme için önemli olan bir diğer husus da kurumsal satın alma, lojistik, tedarik stratejisi, operasyon faaliyetlerinin gözden geçirilmesi ve analiz edilmesidir. Bir başka deyişle, kurum için stratejik bir planlamanın yapılması, öncelikle olası ihtiyaçlar doğrultusunda satın alma hedeflerinin belirlenmesi, ihtiyaç sahiplerine ulaştırabilmesi ve sonuçların her aşamada ölçülmesi büyük önem taşımaktadır.

Krizin süreç ve operasyonlarının esasını, temel ihtiyaçların, mal ve hizmetlerin planlanması, gözden geçirilmesi, sağlanacak yardımın coğrafi konumu ve bu konuma erişilebilirliği ve bu alandaki bireylerin ihtiyaçlarına göre yenilenmesi ve bunların bir stratejik yaklaşım ve iş akış süreçleri içinde gerçekleştirilmesi gereklidir. Her zaman kurumun olağanüstü durum ve koşullara hazır olabilmesi, krize anında cevap verebilmesi için mevcut bir satın alma, depo, koşul ve kriterlerinin olması temel esastır.

BM satın alma süreci incelendiğinde, organizasyonel satın alma portföyü ve fonksiyonunun işleyiş sürecinin bir plan doğrultusunda kuruluş yetki ve stratejisini, ortaya çıkan lojistik ihtiyaçlar doğrultusunda gözden geçirmekle başlamaktadır.

BM genellikle satın alma portföyü ve fonksiyonu kapsamında mevcut olanakların analizi yapıldıktan sonra satın alma hedefleri belirlenmektedir. Bu sürecin sonunda ise belirlenen hedef ve ihtiyaçlar doğrultusunda satın alma işlemi gerçekleştirilmekte, son olarak da değerlendirme analizi yapılmaktadır. BM'nin operasyon ve uygulama alanlarında kriz durum ve türlerine göre ihtiyaçlar doğrultusunda kurumsal alma süreçlerinin şeffaflık ve hesap verebilirlik çerçevesinde gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır (UN Procurement Manual- 2006).

*Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program
ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme*

BM operasyonlarında bir diğer önemli husus da 'Süreç' teknolojisidir. Genellikle, BM kuruluşlarında 'süreç teknolojisi' ifadesi mal üretmek ve hizmet sağlamak için kullanılan yöntemler, prosedürler ve ekipmanlar için kullanılmaktadır. Ancak bu ifade yalnızca bir kuruluş içindeki süreçleri değil aynı zamanda işletme biliminde 'tedarik zinciri süreçlerini de içermektedir.

Teknolojik gelişmeler ürün ve süreçlerde her işletme de olduğu gibi, BM kuruluşlarının da gerek kendi sahasında gerekse operasyonel alanlarında yapısal değişime sebep olmuş ve operasyon yönetimi, lojistik ve tedarik zinciri vb. konularda da büyük değişikliklere yol açmıştır. Bu teknolojik değişimler, insani operasyonlara da büyük ölçüde yansımış ve saha operasyonlarının işleyişinde çoklu ve birbirleriyle ilintili birçok yapıyı daha da karmaşıklaştırmıştır. Bu süreç aslında çeşitli devletler arasında ticaret, gümrük ve vergi muafiyetleri anlaşmaları ile aşılmaya çalışılmıştır. Örneğin, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), ABD, Kanada ve Meksika arasındaki ticaret için sınırları açmıştır. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) 1994 yılında birçok ülkede gümrük tarifelerini ve sübvansiyonları azaltarak dünya ticaretini genişletmiştir.

Bu anlamda, ortaya çıkan küresel rekabet ve pazarlar, dünya çapında büyük ve küçük işletmelerin stratejileri ve operasyonları üzerinde etkili olmuştur. Örneğin, demiryolu ulaşım sistemi lokomotifler aracılığıyla yük ve yolcu taşımacılığın yapıldığı bir yöntemdir. İnşası ve maliyeti az olan raylı sistemi kıtaların hepsinde görmek mümkün olmakla birlikte dünyanın en eski taşımacılık ve ticari yöntemlerindendir (Uluslararası Ulaşım Hatlarının Küresel ve Bölgesel Etkileri, 2024).

Günümüze gelindiğinde bu sistemin daha da geliştiği, ticari mal, lojistik ve her türlü nakil işlemlerinde hızlı trenlerin kullanıldığı görülmektedir. Denizcilik dünyanın en eski ve maliyeti en ucuz ve en az riski bulunan bir taşımacılık sistemidir. Gemilerin rotalarını kolayca değiştirmesi, bir seferde

daha çok yük taşıma kapasitesine sahip olması bu sektörü cazip hâle getiren unsurlardır. Yapılan kanallar ve doğal limanlar sayesinde bu ulaşım sistemi ile dünyanın bir ucundan diğer ucuna kargo ve mal sevkiyatları yapılmakta ve ticaretin sınırları genişlemektedir. Örnek; Cebelitarık Boğazı, İstanbul, Çanakkale Boğazları, Panama Kanalı, Süveyş Kanalı, Hürmüz Boğazı vb.

Hava yolu ulaşım sistemleri ile hem yolcu hem de kargo taşımacılığı yapılmaktadır. Bu ulaşım sistemi en çok ABD’de ve Batı Avrupa’da gelişmiştir. Her geçen gün artan havalimanı sayısı ile kısa sürede çok uzak mesafelere yolcu ve kargo yükü taşıma özelliğiyle ulaşım sisteminin vazgeçilmez bir parçası hâline gelmiştir. Ulaşım sistemlerinde ortaya çıkan her yenilik ekonomik hayatı doğrudan etkilemekte ve teknolojik gelişmelerle mesafelere bağlı zaman kaybı vb. olumsuz etkilerini en aza indirmesi nedeniyle hava yoluyla kargo taşımacılığı yoğunlukla tercih edilir olmuştur (Uluslararası Ulaşım Hatlarının Küresel ve Bölgesel Etkileri, 2024).

Ülkelerin içinde bulunduğu, (politik, güvenlik, ekonomik durumlar), uluslararası veya ulusal güvenlik gibi nedenler gümrük ve pazarlara getirilen çeşitli engeller ve ambargolar giriş ve çıkışları sınırlamakta veya tamamen engellenmektedir. Bu tür durumlarda devletler ve kuruluşlar offshore dış kaynak kullanımını gözden geçirmek zorunda kalabilmektedirler. Değişen politik, ekonomik ve güvenlik koşulları, rekabetçi baskılar birçok devletin ve ticari kuruluşların operasyonel stratejisini, daha az kaynakla, daha efektif çalışma, gelir ve gider yönetimi, süreç analizinin iyileştirilmesi, kalite iyileştirme ile *Küreselleşme ve küresel tedarik zincirlerine* duyulan ihtiyaç ve yönetim kapsamına odaklanmasına yol açmıştır.

İnsani yardım operasyonlarında ulaşımın yanında önem arz eden bir diğer husus da yardım yapılacak bireyler ve sağlayacak kuruluşlar açısından *hedefleme* ölçütlerinin belirlenmesidir. Bazı incelemeler ve kılavuzların “*hedeflemeyi*” bir dizi adım olarak sunduğu bilinmektedir (WFP, 2006a). Ulusla-

*Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program
ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme*

rarası kuruluşların çoğu *hedeflemeyi*, genellikle tartışmalı olan bir alan, bir dizi çatışma, politika ve kültürel özellikleri nedeniyle akıllıca müzakere edilmesi gereken bir strateji olarak incelemektedir (Maxwell et al 2009; WFP, 2006b; Himmelstine, 2011; Lamaute-Brisson, 2009).

Hedefleme uygulamada kurumsal bir perspektiften anlamayı gerektiren bir husustur. Hedeflemede yer alan farklı süreçler kategorize edilmiştir (Lavelle ve diğerleri, 2010). Hedeflemeyi sınırlandırılmış bir alan ya da adımlar dizisi olarak kavramsallaştırmak faydalı olsa da hedeflemenin yardım sürecinin bir faaliyeti ya da aşamasından daha fazlası olarak anlaşılması önemlidir (Scwartz, 2019).

Kuruluşlar, hedefleme sürecinde;

- Kuruluşun kendisini belirli bir yardım türüne (afet yardımına karşı kalkınma, tıbbi bakım, tarım, finans veya eğitim sektörleri) adanmış olarak tanımlaması (örneğin, WHO, WFP, UNHCR, IOM vb.)
- Kuruluşun çalışacağı bölge, ülke, alan veya etnik grubun seçimi (ekolojik, ekonomik vb. bölge),
- Spesifik yardım türü ve amacına karar vermek (örneğin, tedavi edici yerine önleyici tıbbi bakım, gıda yerine tohum, para yerine kupon),
- Yardımın nasıl dağıtılacağına veya transfer edileceğine karar vermek (sübvansiyon, kupon, para kartı, nakit transferi),
- Yardımı alacak, yararlanıcı kriterlerinin belirlenmesi (düşük gelirlili, savaş mağduru, engelli, hamile,) ve karar ve tespit mekanizması,
- Yardım alacakların seçimine ve kimin yapacağına karar vermek (Toplum üyeleri, Toplum Temelli Kuruluşlar) gibi hususlara odaklanırlar.

Kuruluşlar Arası Daimî Komite tarafından İnsani Yardım Program Döngüsü (IYPD), insani acil durumlarda toplu müdahalelere hazırlanmak, planlamak, yönetmek, sunmak ve izlemek için geliştirilen operasyonel bir çerçeve olarak tanımlanmıştır (*Bakınız, IASC, Protokol 1, 2018*). Bu açıdan ele alındığında, insani yardım programları ve döngülerinde, bu alandaki kuruluşlarca, analiz, planlama, kaynak seferberliği, uygulama, izleme, değerlendirme ve raporlama gibi koordineli bir dizi eylemi içeren faaliyetlerde bulunmaktadır.

IYPD, insani yardım müdahalelerinin öngörülebilirliğini, hızını ve etkinliğini artırmayı amaçladığı gibi aynı zamanda acil durumlara ve krizlere hazırlıklı olunması, ulusal ve yerel makamlar ile insani yardım aktörleri arasında etkili koordinasyona, iş birliğine ve bilgi yönetimine dayalıdır. IASC tarafından hazırlanan *IYPD referans modülü* ortaklaşa sahip olunan ve kanıta dayalı planlar ile bir insani yardım program koordinatörü (IYK) liderliğinde, insani yardım ülke ekipleri (IYPE) tarafından yönlendirilmekte ve kriz ve program yönetim sonuçları için hesap verebilirlik sağlamaktadır.

IYPD süreç ve araçları, dış izleyicilere değil, sahada ulusal ve ulus-altı düzeyde çalışan insani yardım aktörlerine odaklanmaktadır. Bu referans modülün insani yardım lojistiği ve insani yardım operasyonlarının etkinliğine ve verimliliğine önemli ölçüde katkıda bulunabileceği ifade edilmiştir (Tomasini ve van Wassenhove 2009). İnsani yardım kuruluşlarının iş birliği ve yerel yönetimlerle koordinasyonu hâlâ insani yardım sektöründeki en büyük zorluklarından biri olarak görülmektedir (Blecken, Hellingrath, Dangelmeier, Schulz 2009; Blecken 2010).

Kriz süreci yönetiminde, insani yardım örgüt paydaşları ve aktörleri, genellikle bir dizi lojistik zorlukla karşılaşmaktadırlar. Spesifik engellerin yanı sıra, insani yardım lojistiğinin tedarik zinciri boyunca da yaşanan zorluklar çerçevesinde gerçekleştiği unutulmamalıdır. Örneğin ani başlangıçlı

*Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program
ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme*

bir kriz ve felaketten sonra kurumlar, devletler, acil müdahale aşaması, koordinasyon, piyasa dalgalanmaları, küresel rekabet, artan fiyatlar ve bazı insani yardım malzemelerinin, özellikle de orta ve yüksek kaliteli malzemelerin sınırlı miktarda bulunabilirliği gibi sorunlar, güvenlik sorunları ve politik sorunlar gibi. Bu sorunların çözümüne yönelik, insani programların uygulama sürecinde bazı uluslararası kuruluşların insani tedarik zincirlerindeki lojistik faaliyetleri yürütebilmek ve koordinasyonu sağlayabilmek için küresel ve bölgesel olarak önceden hazırlanmış depolar suretiyle başarılı şekilde yönetmeyi başardıkları değerlendirilmektedir.

Özetle, acil durum ve krizi yönetebilme ve insani yardım döngüsünün olumsuz yönde etkilenmemesi için gerekli tedbirlerin alınması, koordinasyon ve iş birliğinin düzenli şekilde yapılması, lojistik ve insani tedarik zincirinin aksaklık olmadan yürütülmesinin sağlanması ve teknolojik gelişmelerin takip edilmesi ve gelişmeye ve yeniliklere açık olunması önemlidir. İnsani yardım programları, içinde bulunulan kriz ortamının doğası gereği hemen hemen her organizasyonun olağanüstü durumlara karşı risk yönetimi ve esneklik kabiliyeti yoksa operasyonel başarısını etkilemektedir. Bunlara ek olarak, organizasyonel büyüklük ve operasyonel kapsam, finansal ve bütçe sorunları, coğrafi konum ve erişimi (hizmet verilen ülke ve/veya ülkeler ve coğrafi konumları) ve faaliyet alanları (örneğin kalkınma yardımı, afet yardımı, savunma yardımı vb.) arasında sayılabilmektedir.

3.1. Risk Yönetimi ve Esneklik

Risk yönetimi, kavramsal olarak risklerin tanımlanmasını, gerçekleştirme olasılıklarını ve potansiyel etkilerini değerlendirebilme ve etkili bir şekilde yönetebilme için stratejiler geliştirilmesini içermektedir. Başka bir deyişle risk ve kriz yönetimi, bir organizasyonun veya bir bireyin karşılaştığı belirsizliklerle başa çıkma sürecidir.

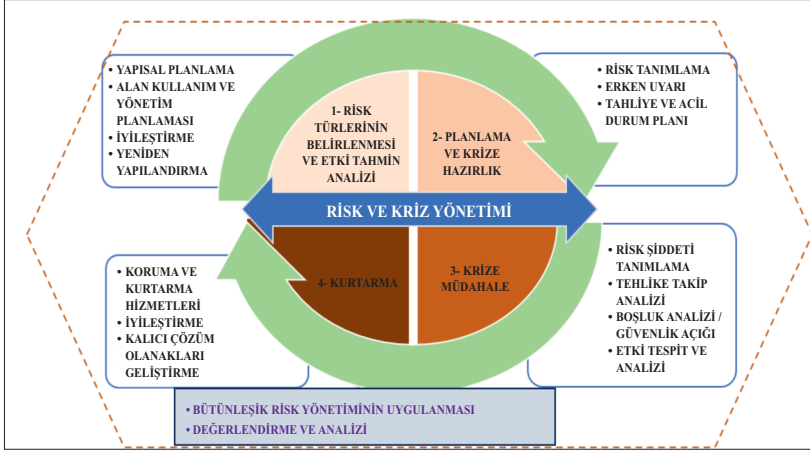
Bilindiği üzere stratejiler genel olarak olası riskten kaçınma, riski azaltma ve organizasyonun faaliyetlerini sürdürülebilir kılmak için oluştururlar. Tarih boyunca yaşanan birçok felaket göstermiştir ki, gerçekleşme ihtimali bulunan olumsuz durumlara ve olası tehditlere karşı hazırlıklı olmak; bireyler, kurumlar ve kuruluşlar için hayati önem taşımaktadır.

Krizin doğası gereği, riskler her zaman öngörülemez ve genelde de birbiriyle ilişkili olarak ortaya çıkabilir. Bu durumların öncesinde, olası senaryolar ile farkındalık yaratacak eğitim ve aktiviteler ile risklerin azaltılmasına yönelik eylem planının geliştirilmesi ve risklerin gerçekleşmesi halinde ortaya çıkan/çıkabilecek krizleri önlemek veya etkilerini en aza indirmek için krizlere karşı hazırlık yapılması gerekmektedir.

Bu çerçevede aşağıdaki risk ve kriz yönetimi şemasında da görüleceği üzere risk yönetiminin en az zararla atlatılabilmesi için öncelikle risk türlerinin belirlenmesi, planlanması ve olası krize hazırlık yapılması gerekmektedir. Bunun akabinde krizin meydana gelmesi halinde müdahale ve kurtarma aşamasına geçilmesi gerekmektedir. Öte yandan risk ve etki tahmin planlaması ve analizi yapılırken yapısal planlama ve kullanım alanı ve yönetim hususlarında planlama aşamasında göz önünde bulundurulmalıdır.

Krize müdahale aşamasında ise risk şiddetini tanımlama, tehlikeye yönelik hususlar ve bunların takip analizi ile hangi alanlarda boşluk ve açık olduğu ve bir güvenlik ve emniyet açığı olup olmadığının da belirlenmesi gerekmektedir. Tüm bunların sonucunda ise durum etki ve tespit analizinin yapılması olası ihtimallerin tespitini mümkün kılar.

*Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program
ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme*

Şekil 4. *Kriz ve Risk Yönetim Şeması.*

Şekil 4'te verilen şemadan da anlaşılacağı üzere, risk ve kriz yönetiminin merkezinde 4 aşamalı bir süreç yer almaktadır:

- Sürecin ilk aşaması olan, risk türlerinin belirlenmesi ve etki tahmin analizi yapılması önemlidir. Bu aşamada öncelikle kurumun kapasitesi, krizin türü ve büyüklüğüne yönelik yapısal planlama, yönetim planlaması ve bunların neticesinde yapılacak yardım ve programda dinamik durumlara da cevap verebilecek iyileştirme ile aksaklık ve sorun bulunması halinde yeniden yapılandırma yapılması önemlidir.
- Sürecin ikinci aşaması olan 'Planlama ve Krize hazırlık' sürecinde risk tanımlama, erken uyarı, tahliye ve acil durum planının uygulamaya konulması gibi hususları içerir ve risk yönetim sürecinin operasyonel bir aşaması olarak hayati öneme sahip olduğu söylenebilir. Zira kriz durumu erken uyarı ile kriz öncesi yapılacak insan hayatını kurtaracak tahliye, yer değiştirme gibi her müdahale kriz yönetimde başarıyı etkileyen en temel faktördür.

- Sürecin üçüncü aşaması olan `Kriz'e müdahale` aşamasında ise risk şiddetinin tanımlanması ve tehlike takip analizi, boşluk analizi yapılması ve güvenlik açıklarının olup olmadığının tespiti ile bulunması halinde birinci aşamada olduğu gibi planlama ve yönetimin yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bütün bunlar yapıldıktan sonra risk ve tehlikelere yönelik etki tespit ve analizi, bir risk durumu bulunması halinde olası kaybı, hasar ve etki tespiti ve analizi ile yönetilmesini sağlayacaktır.
- Dördüncü aşaması olan `Kurtarma` aşaması ise bütün 3 aşamanın tamamlanma süreci ile koruma ve kurtarma hizmetleri, iyileştirme ve kalıcı çözüm olanaklarını içeren nihai aşamasıdır. Bu aşamalar birbirleriyle iç içe geçmiş ve bağlantılı olup bütünlük risk yönetiminin gerçekleştirilmesinde büyük önem arz etmektedir.

Acil durum ve kriz ne olursa olsun, devletlerin belirli faaliyetlerini olaylar ve durumlar karşısında "aynı çözümsel yaklaşım" olarak ele aldığını göstermiştir. Bunun nedeni ise kuruluşların ve devletlerin eylemlerini mevcut bir stratejik bir plan doğrultusunda gerçekleştirmeleri olduğu değerlendirilmektedir. Oysa tüm kriz durumu anlayışı ve yaklaşımının tüm aşamalarının dikkatle ele alınması ve her krize yönelik doğru adımların atılması önemlidir. Zira çoğu çalışma göstermiştir ki kurumlar genellikle kriz yönetimi için sadece *planlamaya* odaklanırken diğer tüm aşamaları göz ardı etmektedirler (Jensen,2010).

Bu nedenle acil durumlar ve kriz anları krizin her aşamasında yönetilmeli ve merkezi yönetim, yerel yönetimler, kamu yönetimi, özel sektör, gönüllüler ve diğerleriyle tam anlamıyla koordinasyonu içermelidir (IAEM 2007). Afetler sırasında iletişim sorunları ve organizasyonel koordinasyon sorunları her zaman ortaya çıkar. Benzer şekilde, halkı eğitme ve uyarma süreci de çeşitli afet türlerinde aynı süreçleri izler. Afetlere karşı daha savunmasız olanların (örneğin yoksullar, ırksal ve etnik azınlıklar, kadınlar,

yaşlılar ve engelliler) etkilene olasığı daha yüksektir ve daha kapsamlı yardıma ihtiyaç duyarlar. Kısacası, afetlere nasıl müdahale edildiğı ile genel benzerlikler, farklılıklardan çok daha fazladır (Dynes 1974; Quarantelli 1982).

3.2. Finans ve Bütçe Yönetimi

Uluslararası kuruluşların temel bütçeleri bu organizasyonların kurucu ve/veya ulus devletler tarafından tahsis edilmekte olduğı ayrıca bu örgütlerin misyon ve faaliyetlerini gerçekleştirme amacıyla aldıkları bu fonlara ve özel bağışçılardan gelen varlıklara bağlı kaldıkları bilinmektedir.

Uluslararası insani yardım kuruluşları (UIYK) hizmet verdikleri ülkelerde yürüttükleri her faaliyet ve operasyonlar için ayrıntılı bir yıllık tahsisat planı hazırlarlar (Milad, Ljubic, Papier, 2021). Yıllık plan, mevcut mali bütçeden büyük ölçüde etkilenebilir. UIYK'larının bütçesi, genellikle sınırlı, belirsiz ve büyük ölçüde belirli ülkeler veya programlar için ayrılmış olan bağışlar yoluyla elde edilir. UIYK'larının özel fayda fonksiyonları bulunmakta, bu durum ise bütçelemeyi zorlu bir yönetim süreci ve problemi haline getirmektedir. Bu durum UIYK'larını her insani olay ve kriz durumunda bütçe ve transfer gibi kritik sorunlarla yüz yüze bırakmaktadır.

BM'nin 193 üyesinin tamamı, üyelik koşulu olarak örgütün belirli bölümlerine ödeme yapmakla yükümlüdür (cfr.org). Her bir üyenin ödemesi gereken ve değerlendirilmiş katkı payı olarak bilinen miktar büyük ölçüde değişiklik göstermekte ve gayri safi milli gelir ile üye ülke nüfusunu hesaba katan karmaşık bir formülle belirlenmektedir. Bu zorunlu katkılar BM'nin idari masrafları ve birkaç programın yanı sıra barışı koruma operasyonlarını da kapsayan düzenli bütçesini finanse etmeye yardımcı olur. Üyeler ayrıca gönüllü katkılarda da bulunabilirler. BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) ve Dünya Gıda Programı (WFP) gibi birçok BM kuruluşu temel olarak isteğe bağlı fonlara dayanmaktadır.

3.3. Stratejik Sorumluluklar

Acil durum ve kriz yönetiminde, etkili olabilmek için operasyon stratejisinin organizasyon stratejisiyle ilişkilendirilmesi önemli olup birbirinden bağımsız olarak formüle edilmemelidir. Kriz öncesi hazırlık aşamasında, organizasyon stratejisinin formüle edilmesi, her operasyonun (olası ve senaryo bazlı vb.) güçlü ve zayıf yönleriyle birlikte dikkate alınması gerekmektedir. Benzer şekilde, operasyon stratejisi, kurumların genel misyon, stratejileriyle ve diğer işlevsel birimleriyle tutarlı, eşgüdümlü olmalıdır. Organizasyonlarda, yöneticilerin uygulamaları destekleyecek stratejiler formüle etme ve fonksiyonel birimlerle birlikte çalışmayı gerektiren düzenlemeler yapılmalıdır. Nitekim çeşitli işlevsel birimler arasında güç mücadelelerine rastlanabilmekte, bu mücadeleler ise kurumların işleyişini etkileyebilmektedir.

Öte yandan, acil durum ve krizler, kurumsal yönetimin ve organizasyonların başarısında büyük etkisi olan lojistik ve tedarik zinciri yönetiminde de belirli stratejik sorumlulukları vardır. Bu stratejik sorumluluklar şunları içerir:

- Stratejik ortaklıklar,
- Belirsizlik ve risk azaltma,
- Lojistik ve Tedarik zinciri strateji uyumu,
- Ağ yapılandırması,
- Bilgi teknolojisi,
- Ürünler ve hizmetlerin kapasite planlaması,
- İhtiyaç sahiplerine dağıtım ve stratejisi,

3.4. Coğrafi Alan Etkisi ve Erişilebilirlik

Coğrafi alan etkisi, kıtasal bölge, kültürel alanlar, siyasi sınırlar, ekonomik, ekolojik ve demografik boyutlarla tanımlanabilir. Acil durumlarda ve krizlerde, erişilebilirlik ile ilgili en önemli husus coğrafi bir kriterin doğal

*Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program
ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme*

sonucu olan sel ve depreme meyilli veya kasırga vurmuş bölgelerde yaşayan insanlar veya askeri veya etnik çatışma bölgelerindeki insanlar gibi, zarar görebilirliğin afete eğilimli boyutu ile koşullandırılabilir. Coğrafi kriterlerin tanımı aynı zamanda, altyapı ve devlet kontrolünü ve yerleşim yerlerinden uzak ve dağınık yapılanmaları da içerecek şekilde genişletilebilir; örneğin, düşük düzeyde altyapı ya da hiçbir alt yapının olmaması veya devlet hizmetlerine sahip ve/veya sahip olmayan alanlar, yerleşim yerine uzaklık ve zayıf altyapı genellikle uygulamada o bölgede yaşayan kişilerin aleyhine işlemektedir (Scwartz, 2019).

İnsani yardım aktörlerinin sıklıkla yaşadıkları güvenlik kaygıları da operasyonun akışını etkileyen önemli bir faktördür. Öyle ki suç oranının yüksek olduğu kentsel alanlar, askeri bölgeler ya da ağır darbe almış afet bölgelerine -tam da yardıma en çok ihtiyaç duyan bölgelere- erişim çeşitli nedenlerle kısıtlanabilir, hatta yardım çalışanlarına bu bölgeler devlet/devlet dışı aktörler tarafından engellenebilir ya da yasaklanabilir. İnsani yardım sürecinin tüm yönlerinde olduğu gibi, nihai olarak barınma-gıda, güvenli bir alan gibi hedef temel ihtiyaçların giderilmesi ve bunlara bağlı sorunların hafifletilmesi olsa da yardım başka amaçlarla farklı yön ve hedeflere yönelmek durumunda kalabilir. Örneğin bir kuruluş, tarımsal üretimin yüksek olduğu bölgelerdeki çiftçileri ve nispeten varlıklı çiftçileri, yerel olarak, temin edilebilir gıdaları ve istihdamı arttırmak amacıyla hedefleyebilir.

Özet olarak Coğrafi Kriterleri aşağıdaki 6 kategoriye ayırabiliriz:

- Nüfus yoğunluğu
- Ekonomik bölge
- Ekolojik bölge
- Etnik veya Sosyo-kültürel/dilsel gruplaşmalar
- Altyapı ve hizmet koşulları
- Güvenlik durumu/kısıtlamaları.

Bu kriterlerden de anlaşılacağı üzere coğrafi alan acil ve kriz durumlarında önemli bir faktör olup, stratejik planlamalarda bu tür koşullara yönelik de eylem ve kabiliyet geliştirebilecek tedbir ve çözümlerin bulunması ve erişilebilirliği sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

3.5. Koordinasyon ve Bilgi Yönetimi

İnsani yardım programlarında koordinasyon ve bilgi yönetimi öncelikle mevcut olana ve mevcut duruma başka bir deyişle de boşlukların nasıl kapatılacağına odaklanmalıdır. Ülke yetkililerinin ve kuruluşların yardım ve koordinasyonda olması ve gereken yardımın sağlanması için etkilenen kişilere nasıl ulaşabileceği ve kritik operasyonel soruların sorulması ve yanıtlanması ve gerekli mekanizmalara iletilmesi süreci ve risk analizi, izleme, dinamik, duyarlı hazırlığın temel anahtarıdır.

Koordinasyon ve bilgi yönetimi kapsamında ülke yetkilileri ve kuruluşlar, etkilenen kişilere ve değişken durumlara ve sorunlara hazırlıklı olma kapasitesini de dikkate alarak eylemlere öncelik vermelidir.

Bu aşamada ülke yetkilileri ve kuruluşlar katılımcı yaklaşıma önem vermeli ve katılımcılığı sağlamaya çalışmalıdır. Acil durum ve kriz durumlarında insani programların olumlu sonuçlanması için stratejik planlama ve uygulamada birlikte çalışması gereken herkesin başlangıçtan itibaren sürece dahil olması durumunda etkili olur.

3.6. Hesap Verebilirlik, Asgari Standartlar ve Koruma

İnsani program döngüsünde hesap verebilirlik, katılım ve yetkilendirme, anlamlı ve kapsamlı erişim, güvenlik ve onur sağlama ve zarar vermekten kaçınmanın yanı sıra korumayı yaygınlaştırmanın da arasında olduğu temel unsurundan biridir. Öncelikler ve istenen/hedeflenen insani koruma sonuçları, sektörler/kümelenmeler genelinde ve topluluklarla birlikte anlamlı

*Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program
ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme*

bir katılım yoluyla belirlenmeli, takip edilmeli ve elde edilmelidir. İnsani program döngüsü, insani yardım aktörlerinin acil durum ve kriz durumlarında etkilenen kişileri dinlemesini, onlarla iletişim kurmasını ve sürece dahil etmesini gerektirir. Etkilenen topluluklarla doğrudan, sorumlu ve saygılı bir ilişki kurmaları ve planlama, uygulama ve izleme sırasında etkilenen toplulukların kendilerini etkileyen karar ve faaliyetlere katılmasını ve bunlara geri bildirimde bulunmasını sağlamaları önemlidir.

Etkilenen kişiler ve bireylerle geri bildirim ve gerektiğinde çok yönlü iletişim mekanizmaları oluşturulmalıdır. İhtiyaçlarının karşılanmadığı veya planlanmadığı durumlarda etkilenen kişilerin ve toplulukların doğru ve zamanında bilgilendirilmesi gereklidir ve program güncellemelerini düzenli olarak verisel anlamda tutulma ortamı oluşturulmalıdır. İnsani yardım çalışanları ve etkilenen topluluklar arasındaki iyi iletişim, güven ve diyalogu geliştirmeli, kuruluşların ihtiyaç ve kaygılara ilişkin anlayışını güçlendirmeye çalışılmalıdır. Nitekim, bu hususlar insani program müdahalenin etkililiğini ve başarısını etkiler (IASC Taahhütleri, 2017).

İnsani yardım programlarında etkilenen topluluğun anlamlı katılımı ve hak temelli yaklaşımı kuruluşları ve etkilenen bireyleri ve toplulukları güçlendirir. Yaş, cinsiyet ve çeşitlilik farklılıklarını tanıma, topluluk geri bildirimlerine şeffaf yanıtlar verilmesi ve insani yardım aktörlerinin tamamlayıcı rolleri arasındadır. Kadınlar, çocuklar ve erkekler de dahil olmak üzere etkilenen kişilerin korunması, insani karar alma, hazırlık ve müdahale süreçlerinin önünde ve merkezinde yer almalıdır. Korumayı stratejik planlamanın merkezine yerleştirmek ve etkilenen toplumların karşılaştığı koruma risklerini azaltmak için daha fazla sektörler arası değerlendirme, analiz ve yaklaşımlara yönelik çalışmak, en karmaşık koruma sorunlarının tek bir aktör veya koruma sektörü tarafından tek başına çözülemeyeceğinin kabul edilmesi açısından çok önemlidir. Bu aşamada insani program döngüsünde etkilenen kişilere ve topluluklara yönelik koruma anlayışı çerçevesinde “Ne Gerekli?”

sorusu akla gelmektedir. Öncelikle açık ve kapsamlı bir koruma analizi sağlanmalıdır. Bu analizin içeriği olarak da “temel koruma risklerini ve güvenlik açıklarının” analizi yapılmalıdır.

Her bir spesifik riske karşı kimin savunmasız olduğu ve bu riske karşı nasıl ve neden savunmasız oldukları belirlenmelidir. Etkilenen kişilerin ihlal ve suiistimallerin risklerini ve/veya etkilerini yönetmeye yönelik mevcut başa çıkma mekanizmalarını ve kapasitelerini belirlemek ve bunların yanı sıra görev sahiplerinin ve diğer paydaşların (insani topluluk içindeki ve dışındaki çeşitli sektörler ve disiplinler dahil) belirlenen riskleri ele alma konusundaki kararlılığı ve kapasitesinin de ele alınması gereklidir.

Korumanın yaygınlaştırılması ve koruma ilkelerinin dahil edilmesi ve insani yardıma anlamlı erişimin, güvenliğin ve saygınlığın teşvik edilmesi zorunlu bir süreçtir. Cinsiyet, yaş, engellilik ve hastalık gibi kesişen konular tanımlanmalı ve ana amaç haline getirilmelidir. Cinsiyet eşitliği özellikle önemlidir. Toplumsal cinsiyet analizini desteklemek amacıyla cinsiyete ve yaşa göre ayrıştırılmış veriler toplanmalı ve insani yardım programlarının tasarımı, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi kadın ve erkeklere yönelik sonuçları dikkate alınmalıdır. Bunlar dikkate alınmadığı takdirde dışlanmaya yol açabilecek çeşitliliğin diğer boyutları da göz önünde bulundurulmalıdır (IASC Cinsiyet ve İnsani Eylem Referans Grubu, Toplumsal Cinsiyet ve İnsani Yardım Eylemi, 2018).

Bu verilerden de anlaşılacağı üzere afet mağdurlarının durumu, önceki kategorilere dahil edilmeleriyle daha da kötüleşme eğilimindedir. Özellikle, bölgesel bir felaket durumunda ilk ve en çok zarar görme eğiliminde olanlar, engellilik ya da yaş nedeniyle fiziksel olarak zayıf olan bireyler, kültürel olarak tanımlanmış bir statüden dolayı (etnik bir grup ya da damgalanmış bir sınıf gibi) savunmasız olanlardır. Hedef faydalanicıların yoksullar veya acil yardıma ihtiyaç duyanlar dışında da olabileceğini tekrar vurgulamak önemlidir. Üretime odaklanan projeler, fiziksel ya da zihinsel olarak yetersiz olanlar

gibi en savunmasız durumda olanları, üretimin artırılmasına yardımcı olamayacak veya yardımcı olma ihtimali düşük olan kişileri kapsayıcı çalışmalar yapmak önemlidir.

4. Sonuç

İnsani program döngüsü, acil durumlardan ve krizlerden etkilenen insanların ihtiyaçlarının hızlı, etkili ve ilkeli bir şekilde karşılanması amacıyla insani yardımın ulaştırılması için bir çerçeve sağlar. Bu çerçeve tüm insani krizler için geçerlidir ancak süreç, zaman çizelgesi, araçlar ve belgeler esnek bir şekilde kullanılabilir. Bunun tespiti ve çözümüne yönelik literatür ve referans modeller ise sınırlı sayıdadır.

Son yıllarda insani yardım kuruluşları ve donör ülkeler doğal afetlerin, savaş ve çatışma ortamında bulunan bölgelerin içinde bulunduğu olumsuz sonuçlardan etkilenmişlerdir. Nitekim ülkeler acil durumlar ve krizlere hızlı ve anında tepki vermenin tek başına yeterli olmadığı, yapılan acil durum müdahalelerinin sürdürülebilir ve uygun maliyetli operasyonlar olması gerektiği konusunda fikir birliğine varmışlardır. Bu alanda unutulmaması gereken önemli bir faktörde de bu aktörlerin operasyon ve harcamalarında daha fazla şeffaflığa yönelmeleri ve hesap verilebilirlik ihtiyacını karşılamaları gerekmektedir. Bu amaçla, operasyonel ve performans ölçümüne yönelik oluşturulmuş veri ve sistem ile dünya çapında belirli başlı standartlar oluşturulduğu ama bunların halen yeterli olmadığı bilinmektedir. (Örneğin, Kızıl Haç Davranış Kuralları, Sphere Projesi, Temel İnsani Yardım Standardı). Bu çabalar, insani yardım programları ve projeleri için belirli bazı standartlar oluştursa da sadece uygulama kılavuzlarıyla sınırlı kalmış ve lojistik ve insani tedarik zincirlerinde şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi durumların uygulamada geliştirilmesine yönelik referans modüllerin geliştirilmesi arayışına cevap verememiştir.

Bu kapsamda, insani yardım operasyonlarının etkinliğine ilişkin insani yardım operasyonlarına yönelik paydaş desteğini ve güvenini artırmak amacıyla “Performans Ölçüm Sistemlerine (PMS'ler) yatırımlar ve modelleme çalışmaları ve akademik araştırmaların bu alana daha fazla odaklanması gerektiği değerlendirilmektedir.

İnsani yardım alanında uzman personel ve insan kaynağı önemli konu olup alanında uzmanlaşmış, hizmet içi eğitimi olan, yerel kültüre, dile ve coğrafya bilgisine haiz personel istihdamı göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husustur.

Stratejik planlama ve formülasyonun yapılması, kaynak kullanımı, israfı, gereksiz faaliyetleri ve masrafları azaltarak önemli derecede maliyetleri düşürmek, riskleri azaltmak ve coğrafi erişilebilirlik kapsamında, tedarik eden ve tedarikçi performansını iyileştirmek için gerekli ürün ve hizmetlerin alınması, bunların analizine yönelik sistematik bir süreç tanımlanabilmesi önemlidir. İyi belirlenmiş ve planlanmış, kaynak kullanımı stratejisi daha sonra ortaya çıkabilecek olası maliyet ve risklerin kombinasyonunu en aza indirmek için tasarlanmış olmalıdır. Bu anlamda, başarıyı sağlamak açısından “etkili bir tedarik zinciri oluşturmak” önemli olup, insani yardım operasyonlarında etkili bir tedarik zinciri oluşturmak ve tedarik zincirinin tüm yönlerinin kapsamlı bir şekilde analiz edilmesi gereklidir.

İnsani yardım faaliyetlerinde kesintisiz ve sürdürülebilir sürecin olması ve sonuçların düzenli izlenmesi, gerektiğinde de değişiklik yapılabilir olması için bir sistem kurulması önemlidir. Buna örnek vermek gerekirse: SCOR® (Tedarik Zinciri Operasyonları Referansı) modeli (www.supply-chain.org/SCOR) etkili bir tedarik zinciri oluşturmak için kullanılacak adımları sunmaktadır. Etkili bir tedarik zincirine ulaşmak, tedarik zincirinin tüm yönlerinin entegrasyonunu gerektirir. Bunun üç önemli yönü ise “etkili iletişim, bilginin tedarik zinciri boyunca hareket hızı ve performans ölçütlerine” sahip olmasıdır.

*Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program
ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme*

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, acil ve kriz durumlarında kullanılacak sistemi entegre eden lojistik ve tedarik zinciri yönetimi, organizasyonel anlamda tüm kaynakların etkin bir şekilde planlanması ve yönetilebilmesi için acil ve kriz durum planının uygulanması önemlidir. Bu amaçla da faaliyet ve operasyonların yönetilmesi, bütçe ve finansal hedeflerin karşılanması sağlamak için oluşturulmuş takip ve işletim sistemlerinin ve işletim performansı ölçümlerinin oluşturulması gerek arz etmektedir. Literatürde sınırlı sayıda bulunan çalışmalar dikkate alındığında etkilenen topluluklara ve bireylere; sağlanacak yardımın, korumanın ve insan hakları ihlalleri ve suiistimalleri altında yatan temel nedenleri, güç yapılarını, bağlam, yasal ve politika çerçeveleri de dahil olmak üzere daha kapsamlı analizlerin sağlanmasının yarar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

İnsani yardım aktörlerin uygulamada karşılaştığı riskler ve bu riski bizzat azaltmak için kullanılabilen kapasiteler hakkında daha bütünsel ve karmaşık koruma ve yardım konularının analiz edilmesi ve ele alınmasında tamamlayıcılığın sağlanması amacıyla insan hakları, kalkınma ve barış operasyonları aktörleriyle etkileşimin ve iletişimin genişletilmesi ve gelecek akademik çalışmalar, için de acil ve kriz durumlarında insani program döngüsünün ve insani operasyonların daha etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayacak çalışmalar ve modellemeler yapılması önemlidir.

Kaynaklar

- Anjomshoae, A., Banomyong, R., Mohammed, F., & Kunz, N. (2022). A systematic review of humanitarian supply chains performance measurement literature from 2007 to 2021. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 72, 102852. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2022.102852>.
- Anderson, M., Becknell, K., & Taliano, J. (2018). History of humanitarian emergencies. *health in humanitarian emergencies*. Cambridge University Press. 2018b, 9-24.
- ARCOM. (n.d.). *Understanding the terminologies: Disaster, crisis and emergency*. Retrieved December 19, 2024, from <https://openresearch.lsbu.ac.uk/>.
- Başarı Sıralamaları. (2024). *Uluslararası ulaşım hatlarının küresel ve bölgesel etkileri konu anlatımı*. Başarı Sıralamaları. Retrieved July 14, 2024, from basarisiralamalari.com.
- Birleşmiş Milletler (BM). (2006, Kasım). *UN procurement manual*. United Nations.
- Blecken, A. (2010). Supply chain process modelling for humanitarian organizations. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 40(8/9), 675-692. DOI: <https://doi.org/10.1108/09600031011079328>.
- Brewton, C. (1987). Managing a crisis: A model for the lodging industry. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 28(3), 10-15.

*Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program
ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme*

- Bundy, J., Pfarrer, M. D., Short, C. E., & Coombs, W. T. (2017). Crises and crisis management: Integration, interpretation, and research development. *Journal of management*, 43(6), 1661-1692.
- Change, I. C. (2013). The physical science basis. (*No Title*).
- Chandes, J., & Paché, G. (2010). Investigating humanitarian logistics issues: from operations management to strategic action. *Journal of Manufacturing technology management*, 21(3), 320-340. DOI: <https://doi.org/10.1108/17410381011024313>.
- Cornell Law School. *Legal Information Institute*, Erişim linki: <https://www.law.cornell.edu/wex/emergency>.
- Dijkzeul, D., & Griesinger, D. (2020). Ambivalent Humanitarian Crises and Complex Emergencies. In *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.1606>.
- European Union (EU). (n.d.). *Civil protection and humanitarian aid operations*. Retrieved December 19, 2024, from https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/funding-evaluations_en.
- European Union (EU). (n.d.). *Funding the United Nations: How much does the U.S. pay?* Council on Foreign Relations. Retrieved December 19, 2024, from <https://www.cfr.org>.
- Franke, J., Widera, A., Charoy, F., Hellingrath, B., & Ulmer, C. (2011, May). Reference process models and systems for inter-organizational ad-hoc coordination-supply chain management in humanitarian operations. In *8th International Conference on Information Systems for Crisis Response and Management (ISCRAM'2011)*.
- Hanatani, A., Gómez, O. A., & Kawaguchi, C. (2018). *Crisis management beyond the humanitarian-development nexus* (p. 256).

- Hazaa, Y. M. H., Almaqtari, F. A., & Al-Swidi, A. (2021). Factors influencing crisis management: A systematic review and synthesis for future research. *Cogent Business & Management*, 8(1), 1878979. DOI: <https://doi.org/10.1080/23311975.2021.1878979>.
- Hoskins, A. (2004). *Targeting General Food Distributions: Desk Review of Lessons from Experience*. Rome: WFP.
- Hosseini, S. A., Mohammadi, L., Amirbagheri, K., & de la Fuente, A. (2023). Assessing humanitarian supply chain operations in the aftermath of the Kermanshah earthquake. *Journal of humanitarian logistics and supply chain management*, 13(4), 378-398. DOI: <https://doi.org/10.1108/JHLSCM-01-2022-0001>.
- Inter-Agency Standing Committee (IASC). (2018). *Humanitarian programme cycle protocol-1: Humanitarian system-wide scale-up activation: Definition and procedures*. Retrieved December 19, 2024, from <https://emergency.unhcr.org/coordination-and-communication/interagency/humanitarian-programme-cycle-iasc>.
- Inter-Agency Standing Committee (IASC). (n.d.). *Humanitarian programme cycle*. Retrieved December 19, 2024, from <https://emergency.unhcr.org/coordinationandcommunication/interagency/humanitarianprogrammecycleiasc>.
- Inter-Agency Standing Committee (IASC). (2012). *Inter-Agency Standing Committee transformative agenda reference document 5: Responding to Level 3 emergencies: The humanitarian programme cycle* (PR/1212/4224/7).
- Inter-Agency Standing Committee (IASC). (2015). *Guideline for the implementation of the humanitarian programme cycle* (Humanitarian Programme Cycle Steering Group). Retrieved December 19, 2024, from

*Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program
ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme*

https://interagencystandingcommittee.org/sites/default/files/migrated/2019.02/hpc_reference_module_2015_final_.pdf.

Inter-Agency Standing Committee (IASC). (2019). *Toplumsal cinsiyet ve insani yardım eylemi* (Cinsiyet ve İnsani Eylem Referans Grubu).

Inter-Agency Standing Committee (IASC). (2017). *Cinsiyet ve insani eylem referans grubu*.

Jensen, J. (2010). Emergency management theory: Unrecognized, underused, and underdeveloped. *Integrating emergency management into higher education: Ideas, programs, and strategies*, 7-24.

Kash, T. J., & Darling, J. R. (1998). Crisis management: prevention, diagnosis and intervention. *Leadership & organization development journal*, 19(4), 179-186.

Kennedy, E. & Maietta, M. (2021). *Strategic Planning In The Humanitarian Sector: A Manual To Foresight And Futures-Focused Thinking*. ROUTLEDGE.

Küresel İnsani Yardım Raporu. (2023). The GHA programme is funded by the governments of Canada, Denmark, the Netherlands. Erisim linki: [GHA2023_Digital_v9.pdf \(ams3.cdn.digitaloceanspaces.com\)](https://ams3.cdn.digitaloceanspaces.com/GHA2023_Digital_v9.pdf), [Global Humanitarian Assistance Report 2023- Development Initiatives \(devinit.org\)](https://www.devinit.org/).

Krishna, A. (2010). *One illness away: Why people become poor and how they escape poverty*. OUP Oxford.

Labib, A., Abdi, M. R., Hadleigh-Dunn, S., & Yazdani, M. (2022). Evidence-based models to support humanitarian operations and crisis management. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 5(1), 113-134. DOI: <https://doi.org/10.31181/dma-me030222100y>.

- Larson, P. D., & Foropon, C. (2018). Process improvement in humanitarian operations: an organisational theory perspective. *International Journal of Production Research*, 56(21), 6828-6841. DOI: <https://doi.org/10.1080/00207543.2018.1424374>.
- Lavallee, E., Olivier, A., Pasquier-Doumer, L., & Robilliard, A. S. (2010). Poverty alleviation policy targeting: a review of experiences in developing countries. *Document de Travail. Paris: Université Paris-Dauphine/IRD*, 1-29.
- Maxwell, D., Young, H., Jaspars, S., & Frize, J. (2009). Targeting in complex emergencies: Darfur case study. *Feinstein International Center Report (part of larger study commissioned by WFP)*. Medford MA: Tufts University, 1.
- Mansuri, G., & Rao, V. (2013). Localizing development: Does participation work?. *The World Bank*.
- McClure, M. (1984). Catholic Priests And Peasant Politics In Haiti: The Role Of The Outsider In A Rural Community A paper prepared for presentation at the Caribbean Studies Association meetings St. Kitts May.
- Schwartz, T. (2019). A model for humanitarian Aid Beneficiary Targeting. *Schwartz research group [online]*. Haiti: Schwartz research group.
- Scott, L., & Shepherd, A. (2013). Microeconomic Indicators of Development Impacts and Available Datasets in Each Potential Case Study Country. *SDRFI Impact Appraisal Project*.
- Selçuk, S. F. (2023). Uluslararası İklim Değişikliği Anlaşmaları ve Türkiye'nin Tutumu. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 6(1), 9-19.
- Sharp, K. (1997). Targeting food aid in Ethiopia. *Save the Children Fund (UK)*, Addis Ababa.

*Kriz Anı ve Acil Durumlarda İnsani Yardım Program
ve Döngülerine İlişkin Bir İnceleme*

- Smillie, I. (Ed.). (2001). *Patronage or partnership: Local capacity building in humanitarian crises*. Idrc.
- The World Bank. (2013). *Design & implementation: Targeting and selection*. Retrieved December 19, 2024, from <http://www.worldbank.org/en/topic/communitydrivendevelopment/brief/cdd-targeting-selection>.
- The World Bank. (2016). *Procurement guidance*. World Bank.
- UNHCR. (n.d.). *Humanitarian programme*. Coordination and Communication Center. Retrieved December 19, 2024, from <https://emergency.unhcr.org/coordinationandcommunication/interagency/humanitarianprogramme>.
- United Nations (UN). (1996). *Final report on human rights and extreme poverty submitted by the Special Rapporteur*.
- UNWFP. (n.d.-b). *Monitoring & evaluation guidelines*. United Nations World Food Programme Office of Evaluation and Monitoring. Retrieved December 19, 2024, from www.wfp.org.
- UNWFP. (2013). *Basic guidance community-based targeting (WFP/EB.A/2004/5-C)*. United Nations World Food Programme.
- Interagency Procurement Working Group (IAPWG). (2006). *UN procurement practitioner's handbook*. United Nations.
- UNOCHA. (2018). *Küresel insani yardım genel bakış raporu*. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs.
- USAID. (2013). *Performance indicators reference sheets for FFP indicators*. U.S. Agency for International Development. Retrieved December 19, 2024, from <http://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1866/PIRS%20for%20FFP%20Indicators.pdf>.

- Widera, A., Dietrich, H. A., Hellingrath, B., & Becker, J. (n.d.). *Understanding humanitarian supply chains*. Retrieved December 19, 2024, from <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=afed0aa157163363af4ee4aaa031ec37645dcf12>.
- Wiens, T., & Carlos, S. (1998). *Rural poverty in Haiti: The challenges of poverty reduction* (World Bank Technical Papers, Vol. II, Report No. 17242-HA). World Bank.
- Wiesmann, D., Bassett, L., Benson, T., & Hoddinott, J. (2009). *Validation of the world food programme s food consumption score and alternative indicators of household food security*. Intl Food Policy Res Inst.